
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИКА ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

УДК 343.1

Петро ПІДЮКОВ

кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, проректор-начальник ННІ підготовки управлінського персоналу ОВС Академії управління МВС;

Яна КОНЮШЕНКО

викладач кафедри кримінально-правових дисциплін та профілактики злочинів Академії управління МВС

ВАЖЛИВІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З ОРГАНОМ ДІЗНАННЯ

У статті розглядаються процесуальні та організаційні (непроцесуальні) форми взаємодії слідчого з органом дізнання та обґрунтовуються напрями подальшого їх удосконалення. Особливу увагу приділяється слідчо-оперативній групі як оригінальній і одній із найефективніших форм такої взаємодії. Обґрунтовується доцільність відповідних змін у чинному законодавстві.

В статье рассматриваются процессуальные и организационные (непроцессуальные) формы взаимодействия следователя с органом дознания и обоснованы направления дальнейшего их усовершенствования. Уделено внимание следственно-оперативной группе как оригинальной и одной из наиболее эффективных форм такого взаимодействия. Обосновывается целесообразность соответствующих изменений в действующем законодательстве.

In the article the procedural and organizational (non-procedural) forms of cooperation between an investigator and the organ of inquiry are examined and the ways for their further development are grounded. The special attention is paid to such effective and original form of cooperation as operative-investigation group. The necessity of the proper changes in the existing legislation is grounded.

Ключові слова: взаємодія, форми та види взаємодії, оперативно-розшукове (негласне) провадження, доручення, окреме доручення, вказівка, слідчо-оперативна група.

Ключевые слова: взаимодействие, формы и виды взаимодействия, оперативно-разыскное (негласное) производство, поручение, отдельное поручение, указание, следственно-оперативная группа.

Keywords: cooperation, forms and kinds of cooperation, operative-investigated (secret) accompaniment, errand, single errand, instruction, operative-investigated group.

Динаміка і тенденції проникнення злочинності у всі сфери суспільного життя вимагають від держави та правоохоронних органів попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів, насамперед проявів тероризму, корупції та організованої злочинності, які створюють нині реальну загрозу національній безпеці України. Багаторічний досвід діяльності МВС та інших правоохоронних органів свідчить, що однією з умов профілактики, розкриття і розслідування злочинів є чітка взаємодія всіх підрозділів правоохоронної сфери, ефективне та якісне використання наявних можливостей, сил і засобів.

На нашу думку, особливої уваги потребують питання поліпшення взаємодії в процесі виявлення, розкриття, розслідування і попередження злочинів, передусім між підрозділами досудового слідства й органами дізнання, наділеними певними правами на проведення оперативно-розшукової діяльності. Процесуально і тактично правильно організована взаємодія між ними дозволяє більш ефективно та раціонально використовувати їхні кримінально-процесуальні й оперативно-розшукові можливості для вирішення завдань кримінального судочинства.

Чинний КПК України, визначаючи завдання кримінального судочинства (ст. 2), висуває на перший план швидке та повне розкриття злочинів як важливу й необхідну передумову викриття винних і забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності й жоден невинний не був покараний [1]. Тобто, повнота, об'єктивність і всебічність дослідження обставин справи, виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів, реалізація й

ефективність профілактичної функції на досудових стадіях кримінального судочинства багато в чому зумовлені належною взаємодією слідчих підрозділів з органами дізнання.

Дослідженням теоретичних і практичних аспектів такої взаємодії присвячено чимало фундаментальних праць зарубіжних і вітчизняних науковців та фахівців-практиків органів прокуратури, Міністерства внутрішніх справ, Державної податкової адміністрації та Служби безпеки України (О.В. Баулін, В.І. Галаган, В.В. Гевко, І.І. Козаченко, Н.Ф. Крилов, Д.Й. Никифорчук, Ю.Ю. Орлов, М.А. Погорецький, І.В. Сервецький, С.В. Слінько, С.М. Стахівський, В.М. Тертишник, М.Є. Шумило, Л.І. Щербина та ін.).

У теорії кримінально-процесуального права існує багато визначень взаємодії слідчого та органу дізнання як процесуальної категорії.

На нашу думку, більш вдалим і таким, що охоплює найбільше складових багатоаспектної діяльності, є визначення, запропоноване С.В. Сліньком: взаємодія слідчого з органом дізнання – це необхідний, заснований на законі та відомчих нормативно-правових актах, скоординований за проміжними цілями напрям діяльності незалежних один від одного в адміністративному відношенні органів, що спрямовується слідчим і здійснюється при комплексному сполученні й ефективному використанні повноважень, методів і форм, властивих кожному з них, для розкриття злочинів, припинення злочинного діяння та встановлення обставин, що входять до предмету доказування у кримінальній справі [2, 13].

Характер правовідносин слідчого з органом дізнання визначається формами їхньої взаємодії, які поділяють на процесуальні, регламентовані кримінально-процесуальним законодавством, і непроцесуальні (організаційні), врегульовані відомчими нормативно-правовими актами (наказами, інструкціями, вказівками) та нормами службової етики, виробленими практикою. Стосовно процесуальних форм І.М. Гуткін слушно зауважує, що "...процесуальні форми взаємодії слідчого з органами дізнання можуть бути визначені як засновані на законі способи співробітництва цих органів, що забезпечують погоджений характер їх діяльності і цілеспрямоване поєднання в кримінальному процесі їх можливостей у боротьбі зі злочинністю" [3, 73–75].

Кримінально-процесуальний кодекс України передбачає такі процесуальні форми взаємодії слідчого з органом дізнання:

- вказівка слідчого про виконання органом дізнання оперативно-розшукових заходів і слідчих дій (ст.ст. 97, 114 КПК України);
- доручення слідчого органу дізнання щодо проведення оперативно-розшукових заходів або використання засобів для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі, або про виконання слідчих дій (ст.ст. 66, 104, 114 КПК України);
- вимога слідчого щодо надання органами дізнання допомоги при провадженні окремих слідчих дій (ч. 3 ст. 114 КПК України);
- окреме доручення слідчого органу дізнання або відповідному слідчому щодо провадження слідчих дій в інших слідчих районах (ст. 118 КПК України);
- взаємні доручення слідчих і органів дізнання та відповідних установ іноземних держав (ст. 31 КПК України);
- повідомлення слідчого органом дізнання про результати оперативно-розшукових заходів у кримінальній справі, переданій слідчому, коли не встановлена особа, яка вчинила злочин (ст. 104 КПК України).

Процесуальні форми взаємодії слідчого з органами дізнання за своїм призначенням мають координувати і погоджувати їх діяльність і, зрештою, спрямовуватися на найбільш ефективну їх співпрацю з розкриття і розслідування злочинів.

У практиці взаємодії слідчого й органу дізнання використовуються і непроцесуальні її форми: спільне планування слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; обмін інформацією; спільний аналіз причин та умов, що сприяють учиненню злочинів, тощо.

Щодо характеристики непроцесуальних (організаційних) форм взаємодії слідчого з органами дізнання слід зазначити, що вони зумовлені процесуальними формами і за своїм призначенням сприяють більш раціональному й ефективному використанню останніх.

Як процесуальні, так і непроцесуальні форми взаємодії можуть виявлятися на будь-якій із досудових стадій кримінального судочинства. Найчастіше ж вони використовуються на етапі досудового слідства при розслідуванні складних, багатоепізодних справ, а

також у разі, коли кримінальна справа порушена за матеріалами оперативно-розшукової діяльності органу дізнання (п. 5 ч. 1 ст. 94 КПК України).

Взаємодія органів, які здійснюють кримінально-процесуальну діяльність і негласне оперативно-розшукове провадження по розкриттю і розслідуванню злочинів, спрямована на обмін і отримання доказової та орієнтуючої інформації, що має значення для встановлення відомостей і фактів, які є предметом доказування у кримінальних справах. Обмін інформацією, що забезпечує своєчасне та повне отримання суб'єктами, що взаємодіють, даних про хід та результати слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, залежить від її об'єктивності та своєчасності отримання.

Важливо наголосити, що взаємодія слідчого з органом дізнання в будь-якій формі відбувається під контролем слідчого. Це зумовлено тим, що з ініціативою про взаємодію виступає саме слідчий, який згідно з законом (ч. 1 ст. 114 КПК України) несе відповідальність за повне та швидке розкриття злочинів і який визначає конкретні форми взаємодії, її мету та межі.

Як і будь-яка діяльність, взаємодія слідчого й органу дізнання здійснюється відповідно до принципів. Указані принципи містяться у відомчих нормативно-правових актах, зокрема в Загальних положеннях Інструкції з організації взаємодії органів досудового слідства з оперативними службами органів внутрішніх справ України в розкритті і розслідуванні вчинених злочинів, затвердженої наказом МВС України від 08.09.2005 № 777 [4], та п. 6.2 Інструкції з організації діяльності органів досудового слідства в системі МВС України та їх взаємодії з іншими структурними підрозділами органів внутрішніх справ України в розкритті та розслідуванні злочинів, затвердженої наказом МВС України від 20.02.2006 № 160 [5], якими наголошується, що головними серед таких принципів є:

- 1) відповідність спільної діяльності слідчого й органу дізнання чинному законодавству та нормативно-правовим актам;
- 2) керівна роль і відповідальність слідчого за своєчасне та якісне розслідування злочинів, його процесуальна самостійність

у прийнятті рішень, за винятком випадків, коли законом передбачено отримання санкції суду чи згоди прокурора;

3) самостійність органу дізнання у виборі засобів і методів оперативно-розшукової діяльності в межах чинного законодавства;

4) узгоджене планування слідчих дій і оперативно-розшукових заходів;

5) активне використання передових методик, наукових і технічних досягнень у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів;

6) дотримання законності;

7) чітке розмежування компетенції і посадових обов'язків при розслідуванні вчинених злочинів;

8) необхідність оптимального і найбільш раціонального використання наявних можливостей слідчих та оперативних підрозділів у розкритті та розслідуванні злочинів;

9) забезпечення конфіденційності та нерозголошення даних досудового слідства й оперативно-розшукової діяльності.

Аналізуючи різноманітні форми взаємодії слідчого з органами дізнання, А. А. Чувильов зазначав, що будь-яка з них обов'язково має відповідати таким умовам:

а) дотримання законності у своїй діяльності всіма учасниками взаємодії;

б) розподіл компетенції між слідчим та органом дізнання, яка визначена чинним законодавством і специфікою їх діяльності;

в) комплексне використання сил і засобів, якими володіють слідчий та орган дізнання;

г) організуюча роль слідчого і його процесуальна самостійність при взаємодії на етапі порушення кримінальної справи та під час її розслідування [6, 10–12].

Таким чином, за будь-якої форми взаємодії погоджена діяльність слідчого з органом дізнання має ґрунтуватися на чіткому розподілі між ними функціональних обов'язків, а конкретна форма цієї діяльності та засоби її реалізації не можуть суперечити вимогам кримінально-процесуального закону.

Координація слідчих дій та оперативно-розшукових заходів здійснюється з метою отримання для розслідування кримінальної

справи необхідної оперативної інформації та створення найбільш сприятливих умов для успішного проведення слідчих дій і оперативно-розшукових заходів. Слідчі дії та оперативно-розшукові заходи, що здійснюються паралельно, мають перебувати в певному взаємозв'язку і взаємозалежності. Проведення оперативно-розшукових заходів, зумовлених розслідуванням кримінальної справи, повинно підпорядковуватися завданням та інтересам слідства, організовуватись і здійснюватись передусім для того, щоб сприяти більш ефективному розкриттю і розслідуванню кримінальної справи.

Досить специфічною і оригінальною формою взаємодії слідчого з органом дізнання є слідчо-оперативна група. Така взаємодія дозволяє максимально поєднати процесуальні й оперативно-розшукові можливості щодо встановлення об'єктивної істини у справі. Характерні ознаки групи такі:

1) вона становить універсальну організаційно-процесуальну форму взаємодії слідчого з органом дізнання;

2) слідчо-оперативна група є тимчасовою колективною організацією, яка об'єднує зусилля слідчого (слідчих) і працівників органу дізнання для вирішення спільного завдання – розкриття і розслідування злочину з використанням як процесуальних, так і оперативно-розшукових засобів;

3) із процесуального боку – це два формування, що працюють погоджено, одне з яких (слідчий) використовує при розслідуванні кримінальної справи властиві йому процесуальні функції, а інше (орган дізнання) – сприяє проведенню процесуальних дій та виконує доручення і вказівки щодо виконання слідчих дій та оперативно-розшукових заходів;

4) слідчо-оперативна група може бути створена як на визначений термін (для вирішення конкретно поставленого завдання), так і на весь період розслідування кримінальної справи;

5) взаємодія між членами групи має не випадковий, епізодичний характер, а є стабільним творчим співробітництвом, яке ґрунтується на найбільш доцільному поєднанні різноманітних засобів і методів, властивих суб'єктам, що взаємодіють, а також постійному та повноцінному обміну інформацією;

б) керівництво слідчо-оперативною групою і контроль за діяльністю її членів здійснює слідчий, у провадженні якого знаходиться кримінальна справа [7, 17–18].

Вибір конкретних форм взаємодії залежить від ситуації, яка складається в кожній кримінальній справі окремо, а отже, залежить від слідчого. Вибір слідчим форм взаємодії з органом дізнання, по суті, є його процесуальним рішенням, процес прийняття якого містить оцінку сформованої у кримінальній справі ситуації. Таке рішення має бути мотивованим. Умотивованість рішення проявляється у формуванні слідчим певних доводів, що зумовлюють необхідність і доцільність обрання конкретної форми взаємодії [8, 64, 66].

Слід звернути увагу на той факт, що організаційно-правові питання взаємодії слідчого з оперативним працівником у складі слідчо-оперативної групи в чинному кримінально-процесуальному законодавстві не визначені.

Це зумовлює необхідність доповнення КПК України окремою нормою, яка встановлювала б підстави та порядок створення слідчо-оперативної групи, регламентувала механізм її функціонування, а також порядок взаємодії слідчого з працівниками органу дізнання, про що зауважено в роботах М.А. Погорецького [8, 8].

Отже, взаємодія слідчого з працівниками органу дізнання в слідчо-оперативній групі відбувається на підставі узгоджених планів проведення слідчих дій і оперативно-розшукових заходів з використанням процесуальної та непроцесуальної її форм. Вважаємо також корисною і вартою уваги практику, започатковану в деяких регіональних ГУ УМВС, коли при розслідуванні особливо складних та багатоепізодних кримінальних справ оперативних працівників органу дізнання наказом його керівника на певний час звільняють від виконання частини їхніх безпосередніх посадових обов'язків і відряджають до слідчого підрозділу для роботи у складі слідчо-оперативної групи, який затверджується постановою прокурора чи начальника цього підрозділу, про що повідомляється відповідному прокуророві й зацікавленим у справі особам.

Список використаних джерел

1. Кримінально-процесуальний кодекс України / Відповід. за вип. О.Г. Пушенко. – К.: Форум, 2009. – 112 с.
2. Слинко С. В. Сущность, формы и правовые основы взаимодействия следователя с органом дознания: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 1991. – 15 с.
3. Гуткин И.М. Органы дознания и предварительного следствия системы МВД и их взаимодействие. – М.: Академия МВД СССР, 1986. – 156 с.
4. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового слідства з оперативними службами органів внутрішніх справ України в розкритті і розслідуванні вчинених злочинів: наказ МВС України від 8 вересня 2005 року № 777. – [Електронний ресурс]: <http://www.infodisk.com.ua/laws.htm>
5. Про організацію діяльності органів досудового слідства системи Міністерства внутрішніх справ України: наказ МВС України від 20.02.2006 № 160. – [Електронний ресурс]: <http://www.infodisk.com.ua/laws.htm>
6. Чувилов А.А. Взаимодействие следователя внутренних дел с милицией: учеб. пособие. – М.: МВШ МВД СССР, 1981. – 79 с.
7. Щербина Л.І. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами Служби безпеки України при розслідуванні кримінальних справ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К.: НАВСУ, 2003. – 19 с.
8. Погорецький М.А. Кримінально-процесуальні правовідносини: структура і система: монографія. – Х.: Арсіс, 2002. – 160 с.

Стаття надійшла 11.10.2009.